

Čovjekova granična situacija i njegova egzistencija

Uz hrvatski prijevod doktorskoga rada Ive Stipičića

Jure Krišto*

Osobna prisjećanja

Nedavno saznah da je Dominikanska naklada Istina upravo objavila prijevod doktorske disertacije hrvatskoga dominikanca dr. Ive Stipičića obranjene 1964. (objavljene 1967.) u Fribourgu u Švicarskoj. Vijest me vrlo obradovala, jer su moji prvi koraci u filozofiji i znanosti općenito — pretenciozno rečeno, dakako — vezani za dr. Stipičića.

Stipičić je odmah posije obrane disertacije došao u Dubrovnik i počeo predavati na Dominikanskoj visokoj bogoslovnoj školi, gdje je ostao do 1966., kad je škola dokinuta. Tamo ga je, u proljeće 1965., našla i nekolicina nas koji smo se vratili s odslužena vojnoga roka.

Stipičić je bio pristupačan, blag i ugodan intelektualac. Smatrao sam se počašćenim što je pristao da pod njegovim vodstvom pišem diplomski, čak me nije obeshrabrio ni kada sam predložio ludo hrabru temu: O biti umjetnosti kod sv. Tome i Heideggera.¹

Teže smo razumijevali terminologiju kojom se služio pokušavajući prenijeti ono što je naučio od svojih profesora i mentora. Ipak je, čini se, uspio prenijeti nešto od svojih osobnih filozofskih preokupacija. Danas, nakon moga prijedena puta i objave njegove disertacije, sklon sam vjerovati da je posredno utjecao na izbor teme za moju (prvu) doktorsku disertaciju. Naime, kada sam polovicom sedamdesetih godina u knjižnici na Sveučilištu Notre Dame u Sjedinjenim Američkim Državama naišao na članak Josephe Maréchala *Le sentiment de présence chez les profanes et chez les mystiques* (“Osjećaj prisutnosti kod laika i mistika”) i kada sam shvatio da je Maréchal, “otac transcendentalnoga tomizma”, baš u tom članku formulirao prvu verziju svoje interpretacije Akvinčeva poimanja ljudske spoznaje, tema moje doktorske disertacije bila je izabrana: *Joseph Maréchal's*

* Prof. dr. sc. Jure Krišto, zaslužni znanstvenik u miru, Hrvatski institut za povijest. Adresa: Opatička 10, 10000 Zagreb, Hrvatska. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9723-3454>.

E-adresa: jukristo@gmail.com

1 Objavio ga je 1967. i časopis studenata teologije (*Spectrum*, br. 2, str. 30–61).

Approach to mysticism: Methodological Issues in Reading a mystical text, University of Notre Dame, Ph.D., 1978.

Ali ono što nisam znao, a upečatljivije je od svega, jest to da je tema i Stipičićeve disertacije bila reinterpretacija poimanja ljudske spoznaje Tome Akvinskoga. Tih sedamdesetih godina 20. stoljeća nisam ništa znao o Stipičićevoj disertaciji, ali sam sklon vjerovati da je moj izbor Maréchala za temu moje disertacije izrastao iz sjemena koje je Stipičić davno prije posijao.

* * *

Dok komentiram Stipičićevu disertaciju 57 godina poslije njezine obrane i 11 godina poslije njegove smrti, ne mogu ne priznati neku osobnu tugu. Nekako mi se čini da je taj prijevod došao kasno i prekasno. Zapravo, ne mogu se osloboditi osjećaja da mu je život trebao pružiti mnogo više.

Stipičić je 1967. bio premješten u Zagreb i na Bogoslovnom fakultetu sedam godina bio predavač različitih predmeta u području filozofije. Ja sam 1968. otišao u Kanadu i time je prestao moj doticaj s njime. Nije mi poznato, niti je u knjizi naznačeno, je li mu se u tom vremenu mijenjao akademski status. Iz popisa objavljenih radova nije razvidno kako bi se oni mogli tretirati. Jedan je kvalificiran kao “sažetak”, a drugi su od desetak ili manje stranica. U *Bogoslovskoj smotri* i *Svescima* objavljivao je također kraće priloge. Najzapaženiji mu je prijevod knjige Josepha Ratzingera *Uvod u kršćanstvo*.

Zapažam da je sve što je objavio iz filozofsko–teološkoga područja bilo prije 1970. godine. Zna se, pak, da je to vrijeme bilo izazovno i za hrvatsko društvo i za Katoličku crkvu. U društvu je vladalo nezadovoljstvo komunističkom opresijom i nepravdama prema hrvatskomu narodu, a u Crkvi je od završetka Drugoga vatikanskoga koncila tinjao antagonizam između “koncilski orijentiranih” teologa, koji su prisvojili naslov “naprednih” i “konzervativnih” žalitelja za vremenima Katoličke akcije i laičkoga aktivizma Hrvatskoga katoličkoga pokreta u vremenima prije Drugoga svjetskoga rata. Stipičić, prevoditelj Ratzingerove knjige *Uvod u kršćanstvo*, nije mogao biti “konzervativac”, što znači da su njegove ideje ili usputni komentari mogli lako povrijediti uši branitelja “vjere i morala”.

Iz činjenice da mu je Vrhovni kancelar opozvao *missio canonica* moglo bi se zaključiti da su Stipičićeva predavanja bila nezadovoljavajuća zbog doktrinarnih ili nekih drugih vidova. Transcendentalni tomizam bio je nov pristup interpretaciji ljudske spoznaje utemeljen na novom razumijevanju sv. Tome Akvinskoga i nije bio općeprihvaćen. Štoviše, i njegov začetnik o. Joseph Maréchal bio je pod stalnom prismotrom cenzure. Bilo kako bilo, čini se da Stipičić nije imao razumijevanja i obrane pa ni od onih koji su trebali poduzeti određene korake, a ni sami nisu bili sigurni kako treba postupiti. Dakako, nikad ne treba posve isključiti i određenu inertnost i konformizam sa strane kolega profesora na fakultetu, kao i redovničkih poglavara. U svakom slučaju, vrijedilo bi se zadubiti u vrijeme kada je Stipičić bio na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu.

No, zašto 1972. nije prihvatio ponudu sveučilišta u Fribourgu, na kojem je doktorirao, da bude profesor filozofije? Je li ga zagrebačka epizoda uvjerila da ga znanstvena karijera u strogom smislu riječi nije više privlačila ili je osjećao da se ne može nositi u “znanstvenom” natjecanju s ljudima uskih obzora i jakih ambicija. Izabrao je da u Njemačkoj bude pomoć biskupijskoj kancelariji koja mu je dala utočište ili da bude običan župnik kada je biskup prosuđivao da mu je tu potreban.

Eto, zbog svega toga sam tužan kada se spominjem Stipičića, mojega nekadašnjega profesora, za kojeg sam bio uvjeren da će biti uspješan tumač velikoga Tome. Nije to bio. Je li mu to bilo onemogućeno?

Stipičić i drukčiji oblik filozofiranja

No, Stipičić je i izvan sveučilišnih okvira pokazivao da je duhovno živ. U 2003. objavljene su mu dvije vrlo dobre refleksije o dvije biblijske figure, Joni i “nevjernom Tomi” (*Dva pisma*) te 2006. “nedovršeno pismo” Ivanu Krstitelju. Također, 2003. objavljena mu je svojevrsna refleksija o “duhovnome stanju hrvatske nacije” (*Pogled iz daljine*), koja ne prelazi domete ovovremenih “pametovanja” po društvenim mrežama.

S druge strane, pisao je pjesme. Nažalost, morao ih je sâm uređivati i objaviti posve skrovito. Vrlo je pohvalno da mu je Kršćanska sadašnjost objavila zbirku pjesama *Pjesme i molitve* (2010.), tri godine prije smrti.

Nisam pozvan ocjenjivati pjesme, ali mi je drago što je Stipičić istaknuo da pjesništvo kao takvo, a potom i vlastito, razumijeva u svjetlu svojega razumijevanja Tomina tumačenja sposobnosti ljudske duše kako se odražava u čovjekovoj spoznajnoj moći. Pjesništvo, ističe, rađa se iz osviještenja da je čovjek stvoren “voljom apsolutnoga uma”, što mu omogućuje “ukazati na otvoren prostor u kojem se ispunjuju sva stremljenja i sve muke ljudskih bića”. Još bliže shvaćanju Tomine spoznajne teorije, Stipičić tvrdi da se pjesništvo kao takvo “kreće [...] uzduž graničnih mogućnosti čovječjega uma i srca”. Štoviše, daleko odlučnije od Josepha Maréchala, koji je spoznajnu teoriju provjeravao opisima mističnoga iskustva, Stipičić tvrdi da pjesništvo ponekad dovodi do mistična iskustva: “Slutnje o punoj sreći nose ponekad u sebi toliki naboj da se njihovo ispunjenje čini nadohvat ruke. Dašak slutnje o apsolutnoj sreći prisutan je i u onim pjesničkim pokušajima u kojima je riječ o najobičnijim stvarima [...] kao i kada je riječ o svim onim uzvišenim trenucima za koje se može reći da je u njima vrijeme stalo, te da čovjek već u ovom neponovljivom sada participira sreću za koju je stvoren” (*Pjesme i molitve*, str. 7).

Ukratko, Stipičić je svojim pjesmama i molitvama pokazivao kako se — poput drugih kršćanskih mistika — uspinje prema susretu sa Stvoriteljem.

Pabirčenje po disertaciji

Iz svega se čini da bi trebalo reći nešto o sadržaju pjesnikove disertacije. Srećom, na nju su se osvrnuli Vjekoslav Bajsic, kada je bila obranjena, te Anto Gavrić i Marina Novina, priređivači njezina prijevoda na hrvatski (prevoditelj Željko Pavić). Ostajući u ulozi usputna promatrača, osvrnut ću se samo na ono za što mi je oko zapelo.

Stipičić je od Tome preuzeo dva gledišta na čovjekovo stanje: prvo, čovjek je *in confinio*, na razmeđu, na granici, a drugo, čovjek u isto vrijeme transcendirira, nadilazi svoje stanje, što se vidi u analizi spoznaje.

Ali ne u bilo kakvoj analizi. Valja istaknuti da se Stipičić pridružio pokretu koji je na početku 20. stoljeća zanijhao belgijski isusovac Joseph Maréchal, a koji polazi od uvjerenja da su skolastičke škole tijekom stoljećâ iskrivile Tominu izvornu misao i da je potrebno osvijetliti njegovo stvarno učenje o čovjekovoj spoznajnoj moći, iz čega izranja novo viđenje ljudske naravi.

Iz toga povratka na izvorno Tomino razumijevanje ljudske spoznaje čovjek se pokazuje kao iznimno, duhovno biće, biće koje obitava u osjetilnom, te po njemu jedino i spoznaje sve što zna (Sth I, 12, 12, cor.), ali svojom internom orijentacijom na bitak transcendirira osjetilno i sposoban je uzdignuti se do snage koja je njegov začetnik i ispunjenje njegovih unutarnjih kapaciteta.

Stipičić je na prvom mjestu spomenuo Maréchala među filozofima koji su zagovarali novu interpretaciju Tome Akvinskoga i u bibliografiji je naveo nekoliko njegovih djela. Osim toga, disertaciju je radio pod mentorstvom Nizozemca Norberta Alfonsa Luytena, dominikanca, Maréchalova sunarodnjaka, koji mu je vjerojatno ukazivao na bitne sastavnice Maréchalove analize spoznaje. Naravno, Stipičiću je bila bliža njemačka filozofska tradicija i na nju se češće referirao.

Možda mu odluka da za opis čovjekove transcendencije posudi od Heideggera izraz *eksistencija* (sic) nije najsretnija, a posudba od Jaspersa izraza *granična situacija* zapravo je Tomin izraz za čovjekovo stanje *in confinio*.

Stipičić objašnjava Tomino poimanje čovjeka u svojem drugom poglavlju. Središnja je spoznaja da Toma ne gleda na čovjeka i na povijest čovječanstva iz vizure “okrenutosti prema svijetu”, tj. iz kozmocentrične vizure, što je slučaj s Aristotelom, nego sve promatra antropocentrički, gdje je temeljna, nosiva spoznaja odnos subjekta prema transcendenciji. Stipičić time upozorava na bit Tomina antropocentrizma (rasvijetljena kršćanskom vizijom odnosa čovjeka prema Bogu). Podloga Tominu nauku o spoznaji je u tom da čovjekovo svjetlo spoznaje sudjeluje u božanskom. Stoga Stipičić naglašava da Aristotelova definicija čovjeka kao *animal rationale* gubi svoj smisao, jer Toma poima čovjeka kao okrenutost prema transcendenciji i animalnost je periferna.

Očekivano, Stipičić objašnjava mjesta u različitim Tominim djelima koja se odnose na spoznaju, tumačeći smisao skolastičkih formulacija u različitim kontekstima i sve više osvjetljujući dosege i smisao ljudske spoznaje. Tako objašnjava da je funkcija intelekta apstrahiranje iz mnoštva spoznajnih slika (*species individuales*) koje prima putem osjetila. Ali je već na temelju iskustva jasno da čovjek

svojom spoznajnom moći zahvaća opće (*cognoscitivus universalium*). To je, pak, zato što je riječ o duševnoj moći. Toma tako pokazuje da u spoznaji moramo pretpostaviti duhovnu dimenziju ljudskoga bića.

No, osebjnost intelekta leži u tom da iz materijalnoga supstrata apstrahira individualno egzistirajuću formu, ali ne kakva je u toj materiji, nego kao sveobuhvatan određujući temelj ne samo neke pojedinačne stvari, nego svih po bitku jednakih stvari (STh I, 85, 1).

Toma je bio skolastik i Stipičić se maksimalno trudio objasniti “mehanizme” spoznajnoga procesa kako ga je formulirao Toma. Pri tom se upuštao u objašnjavanje termina koje je Toma, u nastojanju da izložene ideje budu što jasnije, upotrebljavao u različitim kontekstima. Smatram da je time Stipičić uvelike doprinio produbljeni shvaćanju Tomine misli. Time samo želim ohrabriti studente i profesionalne filozofe da se osobno upuste u Stipičićevu analizu Tomine epistemologije, što je uvijek bolje od posrednih tumačenja.²

Rizici prevođenja

Prigodom predstavljanja Stipičićeve disertacije u Zagrebu, prof. Vjekoslav Bajsić požalio je što nije bila prevedena na hrvatski jezik. Nažalost, ni u sljedećih 57 godina nitko se nije potrudio ispraviti štetnu činjenicu, čija je posljedica bila osiromašenje hrvatske filozofske misli.

Osobno sam žalio za time da sâm Stipičić nije preveo svoju disertaciju na hrvatski, jer bi time bio manje jedan posrednik. Ovako imamo Hrvata autora disertacije koji piše na njemačkom, a prevoditelj prevodi njemački tekst na hrvatski. Prevelika odgovornost pada na leđa prevoditelja i urednika, ako čitatelji nisu bilo s čime zadovoljni. U ovom slučaju pouzdanje će vjerojatno biti poljuljano kada se uoči da se u trećem retku *Uvoda* pojavljuje sintagma “drugi puta”. Stoga treba uvažiti činjenicu da su prevoditelj i urednici upozorili na poteškoće prevođenja takvih tekstova. Uostalom, možda je važan razlog zašto je Stipičićeva disertacija ostala tako dugo neprevedena činjenica da je to težak i odgovoran posao. Ovdje ću istaknuti nekoliko primjera kao ilustraciju s kakvim se dilemama prevoditelj može susresti.

Na stranicama na kojima Stipičić objašnjava što Toma misli kada tvrdi da je “ljudska duša na neki način sve” (*anima humana est quodammodo omnia*). Odgovor je u Tominu *De veritate* (1, 1). Stipičić tumači kako Toma najprije govori o odnosu (*ordo*) nečega (*aliquid*) i nečega drugoga zato što je u sebi jedinstveno, te zato i različito od drugih “aliquida” te ima odnos prema drugomu *aliquid*. Ali taj se “odnos” (*ordo*) može shvatiti i kao *convenientia* nekoga bića s drugim. Prevoditelj Stipičićeve disertacije izraz *convenientia* prevodi riječju *slaganje*, uz naznaku da dolazi od *con-venire*. Netko drugi bi mogao tvrditi da bi, na temelju

2 Ako je netko zainteresiran za reformulaciju mojega ranijega razumijevanja Maréchala, usp. Maréchalovo tumačenje epistemologije Tome Akvinskoga, *Obnovljeni Život*, 2021, 76(3), str. 311–325.

autorove diskusije, izraz *convenientia* bilo bolje prevesti kao podudarnost, sukladnost ili kompatibilnost nekoga bića sa spoznajnom moći. U svakom slučaju, Stipičić tumači Tomu u smislu da ta sukladnost ili kompatibilnost može biti samo na razini bitka, a preduvjet za takvu kompatibilnost ili sukladnost postoji samo u duši, koja je otvorena prema cjelokupnosti bitka i oduvijek se nalazi u posebnom bitkovnom odnosu prema svemu postojećem da se može reći kako je “na neki način sve”. Time se upotpunjuje narav ljudske spoznaje kao posljedica duhovne naravi koja je spontano usmjerena na bitak, tj. “na sve”.

S druge strane, prevoditelj je uočio Stipičićev osebujan prijevod Tomina teksta “Omnis autem cognitio perficitur per assimilationem cognoscentis ad rem cognitam...” (b. 154). U prijevodu Stipičićeve disertacije *assimilatio* je prevedena riječju *prisposobljenje* (*Verähnlichung*), umjesto ujednačavanje (*Angleichung*) ili stapanje. Prevoditelj nastoji opravdati taj Stipičićev postupak prilično nejasnim argumentom. Mislim da bi bilo primjerenije bilj. 154 upotrijebiti uz tekst koji Toma upotrebljava, uz sljedeći prijevod: “Svaka se spoznaja postiže stapanjem, asimilacijom spoznavatelja i objekta spoznaje.”

Uz to “stapanje” s objektom spoznaje, Toma upozorava na nešto vrlo važno: čovjek je taj koji svojom spoznajnom moći prilagodava stvari sebi, a ne obrnuto (str. 83). To je ključna napomena za razumijevanje Tomina poimanja ljudske spoznaje — kao i uloge ljudske duše — što uporaba terminologije postaje zahtjevnija. Dakle, spoznaja je ujednačavanje, svojevrsno stapanje spoznavatelja s objektom spoznaje putem prilagodavanja spoznate stvari spoznavatelju. A “asimilacija” je kretanje k jednosti spoznavatelja i onoga što treba biti spoznato. Napominjem da je ovdje Tomin latinski izričaj prilagođen duhu hrvatskoga jezika.

Zbrka u prijevodu Stipičićeve disertacije čini se nerazrješivom kada se uzme u obzir da Stipičić kaže, kako stoji u prijevodu disertacije na str. 82–83, da je upotrijebio riječ *ujednačavanje* jer je riječ *prisposobljenje* neprimjerena! Sve u svemu, str. 79 ss. prijevoda Stipičićeve disertacije ne bi bilo loše ponovno usporediti s izvornikom.

Zaključujem ovaj kratak osvrt na prijevod Stipičićeve disertacije primjedbom da moje prethodne napomene ne umanjuju zadovoljstvo što je ta vrijedna disertacija konačno postala dio hrvatskoga filozofskoga nasljeđa.